

CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU DESPRE CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Angela SUCEVEANU

Catedra Filosofie și Antropologie

Cet article est une possibilité de connaître plus profondément les problèmes de philosophie culturelle, abordés par le philosophe roumain C. Rădulescu-Motru. Les thèmes centraux analysés sont les rapports existant entre la culture européenne et la culture roumaine, entre la culture nationale et universelle, entre la culture et la civilisation. La plus grande majorité des problèmes abordés par C. Rădulescu-Motru dans son oeuvre sont actuels et de nos jours. Les résultats obtenus par C. Rădulescu-Motru présentent un intérêt majeur pour la connaissance des procès sociaux répétitifs.

O bună parte dintre problemele și fenomenele analizate de Constantin Rădulescu-Motru sunt similare cu cele cu care se confruntă societatea contemporană. Într-un atare context, putem aprecia că diverse considerații și puncte de vedere, emise de filosof în pragul secolului al XX-lea, își păstrează valabilitatea și actualitatea. Rezultatele cercetărilor sale trezesc un interes major atât pentru examinarea comparativă a unor procese sociale repetitive, cât și pentru orientarea direcțiilor de reconstrucție a vieții noastre culturale.

Temele de filosofie a culturii din concepția lui C. Rădulescu-Motru se prefigurează în lucrări cu preponderență critică, precum *Cultura română și politicianismul* (1904), *Puterea sufletească* (1908), *Curs de psihologie* (1923), *Vocația, factor hotărâtor în cultura popoarelor* (1932), *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități* (1936), și articolele publicate în „Noua revistă română”, întemeiată de el, și la care a scris aproape număr de număr, în anii 1900-1902 și 1908-1916. În multitudinea și bogăția de idei a acestor scrieri, temele centrale sunt cele ale relațiilor dintre cultura europeană și cultura română, dintre cultura națională și cea universală, a raportului dintre cultură și civilizație. Pentru evaluarea culturii românești moderne prin comparație cu realizările culturale ale altor popoare, C. Rădulescu-Motru cercetează în mod explicit conceptele de cultură, semicultură, pseudocultură și civilizație.

C. Rădulescu-Motru privea cultura nu în lumina unui imobil și misterios specific național rupt de realitățile naționale și sociale concrete, ci din perspectiva ei civilizatoare și umanizatoare. Cultura înseamnă, în concepția lui C. Rădulescu-Motru, o continuă creștere, umanizare, ridicare sufletească, evoluție progresivă în planul vieții psihice, la baza căreia stă râvna omului de a se depăși, mai întâi prin despărțirea de viața animală. Această evoluție presupune modificări calitative importante, precum: formarea limbajului în locul expresiilor naturale emotive, creații artistice în locul jocului dezordonat al imaginației, logica gândirii în locul asocierilor sufletești pasive, munca productivă și organizată în locul mișcărilor musculare mecanice, conștiința, ordinea morală în locul „instinctului de turmă”.

Se înțelege că atunci când vorbim despre nivelul culturii, trebuie să deosebim cultura adevărată de pseudocultură, sau falsă cultură, pentru care este caracteristică lipsa de armonie și continuitate în conștiința socială. O cultură înaltă, matură, desăvârșită au obținut-o foarte puține popoare. În Europa, de exemplu, după C. Rădulescu-Motru, o au numai francezii, englezii, germanii. Aceste popoare cu adevărat culte au trecut prin perioade de semicultură. Semicultura stă la jumătatea drumului ce duce la cultura desăvârșită. În semicultură întâlnim, de asemenea, lipsă de armonie și de continuitate în conștiința socială, ca și în cazul pseudoculturii, dar ea nu ne lasă impresia unui lucru rău întocmit, ci a unui nedesăvârșit. Dacă pseudocultura falsifică atât spiritul societății, cât și spiritul indivizilor, semicultura, din fericire, nu are aceleași efecte.

La cultura adevărată, după C. Rădulescu-Motru, pot ajunge numai popoarele dotate cu calități deosebite. „Dar când aceste calități lipsesc, starea de semicultură este deja un rezultat destul de satisfăcător. Popoarele semiculte, dacă nu au individualitatea și originalitatea pe care le au popoarele culte; dacă creațiile lor sufletești nu rămân pentru eternitate să vorbească lumii de ce au fost odată; în schimb însă, ele oferă totuși un mediu sănătos pentru dezvoltarea normală a indivizilor din care sînt alcătuite” [1].

Până la semicultură poate ajunge orice popor sănătos, care nu este strivit de condiții istorice și geografice prea nenorocite. Poporul român, după C. Rădulescu-Motru, nu s-a ridicat niciodată până la o cultură perfectă desăvârșită. „Nici una din creațiile sufletului său n-a reușit să întipărească în istoria omenirii nota individualității sale; în nici o ramură de activitate el n-a realizat neîntrecutul. Dar iarăși netăgăduit că, din timpurile cele mai vechi și pînă de curînd el s-a menținut într-o stare de semicultură onorabilă. Străinul care ne vizita

țara găsea la noi, în lipsa unei culturi desăvârșite, începuturile unei culturi sănătoase. Înainte de toate, el găsea oameni întregi la minte și fapte.... Arta, știința, morala, obiceiurile țării, atâtea câte erau și cum erau, întregeau de minune sufletul strămoșilor noștri” [2].

Starea de semicultură, constată C.Rădulescu-Motru, durează până la începutul secolului al XIX-lea. Ultima generație formată la școala culturii strămoșești este aceea, care realizează în 1859 actul eroic al Unirii. Odată cu dispariția acestei generații se rupe și firul de continuitate al culturii române și se începe trecerea la pseudocultură. „De aici înainte sufletul poporului nostru se înstrăinează de trecutul său. Procesul de întregire a conștiinței naționale, proces urmărit de atâtea secole, dar neizbândit, este terminat cu proclamații politice fictive și minciunoase. Roadele unei culturi desăvârșite, pe care neamul nostru nu le putuse dobândi prin munca sa proprie, prin sacrificii și suferinți, avea să le aducă acum primul venit în geamantanul său de voiaj. La ce atîta trudă și așteptare pînă la plămădirea unei culturi naționale? Era mai ușor și mai eroic să se sfîrșească totul într-o zi. Trebuia găsit numai talismanul făcător de minuni, și opera era gata. Pe acesta îl și găsiră tinerii români, pe care moda îi trimisese la școlile din Paris. Talismanul era libertatea politică, drepturile politice! Talismanul era politicianismul” [3]. Se înțelege că libertatea și drepturile politice sunt condiții necesare pentru atingerea nivelului popoarelor civilizate. Însă pentru aceasta mai sunt necesare și alte condiții. Iar în ce privește libertatea și drepturile politice, trebuie de menționat că nu e de ajuns să le proclamezi, dar este necesar un timp oarecare pentru înrădăcinarea lor în societate și pentru ca poporul să însușească mecanismul de folosire efectivă a lor. Și aici din nou ieșim la cultură, mai drept la raportul dintre cultură și civilizație.

Teoria raportului dintre cultură și civilizație a devenit, după părerea lui C.Rădulescu-Motru, „populară”, „iar pentru mulți o dogmă indiscutabilă”, mai ales în deceniul al treilea al secolului al XX-lea, odată cu cartea lui O.Spengler *Declinul Occidentului*. Sintetizând conținutul teoriei, C.Rădulescu-Motru se opune de la început ideii după care „cultura ar însemna perioada de ascensiune în desfășurarea originalității, iar civilizația perioada de degenerare sau de sterilitate” [4]. Criticând teoria spengleriană după care civilizația urmează culturii, marcând decadența, sfârșitul și moartea acesteia, C.Rădulescu-Motru apreciază că, dimpotrivă: „În dezvoltarea popoarelor, starea normală este civilizația, iar nu cultura; ... și aceasta din cauză că factorul tradițional al civilizației are de partea sa marele avantaj de a fi în continuă creștere, pe cînd factorul inventiv al culturii este intermitent” [5]. Preluând sensul dat culturii și civilizației de H.St. Chamberlaine, dar respingînd ideea contingenței și simultaneității lor din opera acestuia, C.Rădulescu-Motru va susține succesiunea inversă a celor două realități, față de cea propusă de Spengler, adică: civilizație și apoi cultură. Iar ceea ce este cel mai important de remarcat este că succesiunea propusă nu era nici absolut necesară și, mai ales, în nici un caz fatală, anunțând sfârșitul vreunui ciclu de dezvoltare, ca la Spengler. Cultura venind în urma civilizației, cu puterea unei fericite dezvoltări, avea un caracter excepțional și intermitent. C.Rădulescu-Motru vede civilizația ca un dat permanent în evoluția popoarelor, iar cultura ca aspect spiritual și trecător, concretizat, de regulă, în înflorirea artistică. Deosebirea dintre cele două realități constă în aceea că în timp ce cultura exprimă individualitatea poporului, civilizația nu are legătură directă cu aceasta. În fond, C.Rădulescu-Motru nu a subapreciat produsele civilizației și nici civilizația ca atare.

Cînd ia în discuție antagonismul dintre cultură și civilizație, C.Rădulescu-Motru îl respinge în termenii cei mai categorici: „nimic mai eronat decît afirmarea că între cultură și civilizație ar exista un antagonism și că ivirea civilizației ar fi un semn de degenerare a culturii. Amîndouă pot coexista. Ceva mai mult: dacă prin cultură este să înțelegem funcțiunea originalității în special, atunci cultura adevărată nu poate să vină decît în urma unei civilizații” [6]. În chestiunea primordialității, deși C.Rădulescu-Motru a înțeles condiționarea înfloririi culturale de către un nivel minim al vieții materiale, la rîndul său, aceasta din urmă este tributară față de nivelul conștiinței. El menționa că gradul culturii sociale este determinat de istoria înaintării omului înspre stăpînirea sa asupra naturii, într-o dependență intimă fiind „evoluția conștiinței sociale și transformările lumii materiale” [7].

Diracția critică asupra tezei antagonismului dintre cultură și civilizație a lui Spengler se îmbină totuși cu acceptarea implicită a concepției spengleriene despre un fel de „suflet al culturii”, realizându-se prin indivizi și producînd cultură omogenă și suficientă sieși, fiindcă are atributul originalității. În această perspectivă însă, interferențele culturale rămân inexplicabile, iar împrumuturile condamnable. Respingerea antagonismului dintre cultură și civilizație izvorăște la C.Rădulescu-Motru din înțelegerea rolului civilizator al culturii. În toate lucrările filosofului este privită ca o înaintare în socializarea omului, ca un acord veșnic perfectibil, infinit deschis între finalitatea individului și finalitatea socială. C.Rădulescu-Motru nu contenește să afirme

că desăvârșirea culturii vizează valorificarea la maximum a dispozițiilor sufletești cu care indivizii vin pe lume, că mersul civilizator al culturii înseamnă convertirea datelor primare în limbaj, creație artistică, muncă productivă, conștiință omenească.

Civilizația se poate dobândi prin imitație. Dar imitația formelor externe ale unei civilizații puțin înaltă nivelul moral și intelectual al unui popor. Pentru ca să se obțină o adevărată înălțare, trebuie să se transforme mai întâi însăși firea sufletească a poporului. Fără această transformare a firii sufletești, sub formele noi imitate de la alții, vor continua să trăiască mai departe vechile deprinderi, care au fost acumulate în timp de secole. Firea sufletească a poporului, dezvoltarea culturii lui depind de aceste vechi deprinderi. Iată de ce transformările sufletești ale poporului și, prin urmare, dezvoltarea culturii este un lucru cu mult mai dificil decât imitarea unor norme ale civilizației.

Concepția lui C. Rădulescu-Motru asupra culturii și civilizației cuprinde o serie de elemente valabile și în construcția culturală contemporană în care sunt angajate popoarele lumii. Clarificarea deosebirii dintre cultură și civilizație ne dă posibilitatea de a înțelege de ce popoarele civilizate sunt neobosite în ceea ce privește răspândirea civilizației și aproape indiferente în ceea ce privește cultura. Opera civilizatoare a statelor europene este ocrotită cu toată energia, pe când cultura este lăsată pe al doilea plan, dacă nu chiar uitată.

Referințe:

1. Rădulescu-Motru C. Cultura română și politicianismul. - București, 1904, p.44.
2. Ibidem, p.45.
3. Ibidem.
4. Rădulescu-Motru C. Vocația, factor hotărâtor în cultura popoarelor. - București, 1932, p.65.
5. Ibidem, p.71.
6. Ibidem.
7. Rădulescu-Motru C. Cultura română și politicianismul, p.51.

Prezentat la 26.11.2008